

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора

Курка Олександра Івановича про дисертацію

Белової Ольги Іванівни

«Науково-організаційні основи становлення та розвитку

сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні

(80-ті роки XIX – початок XXI століть),

подану на здобуття наукового ступеня

кандидата історичних наук

зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки

Актуальність теми дослідження та зв'язок з науковими програмами. У дисертації досліджено науково-організаційні основи становлення та розвитку підґрунтя нового для України виду економічної діяльності – сільськогосподарської дорадчої діяльності. Глибокі структурні перетворення в аграрній сфері економіки незалежної України, що здійснені на виконання Указу Президента України від 3 грудня 1999 р. № 1529/99 «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки», започаткували створення на базі колективних сільськогосподарських підприємств нових ринкових формувань – фермерських, особистих селянських господарств, інших сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, заснованих на засадах приватної власності на землю та майно. Перед органами державного управління сільським господарством постали проблеми організації механізмів, що спонукають сільськогосподарських товаровиробників упроваджувати новітні наукові досягнення та ефективно господарювати за ринкових умов.

У дисертації узагальнено вітчизняний і зарубіжний історичний досвід інституту сільськогосподарських консультантів (дорадників), репрезентований науковцями, освітянами, практиками; обґрунтовано науково-організаційні основи становлення та розвитку системи сільськогосподарської дорадчої діяльності для пропаганди та широкого впровадження в сільськогосподарське виробництво досягнень аграрної науки, виховання перспективно мислячих сільських господарів, а також поліпшення рівня їх державної підтримки.

Дослідження є складником науково-дослідної роботи Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки ІНСГБ НААН за програмою наукових досліджень «Наукові основи ефективного функціонування та інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки в конкурентних умовах міжнародної

інтеграції» – підпрограма «Наукові основи інформаційно-бібліотечного забезпечення досліджень в галузях агропромислового виробництва», завдання «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103) та «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, біобібліографічні аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0116U002102).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. З урахуванням відомостей джерельної бази з історії розвитку дослідної справи в Україні та аналізу розвитку аграрного консалтингу в країнах із розвинутою ринковою економікою досліджено науково-організаційні основи та висвітлено цілісну картину становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні:

Здійснений аналіз історіографічних джерел відповідно до хронологічного підходу дав змогу дисертантці виділити три періоди наукових досліджень за темою дисертації: I період – розбудови на території сучасної України дослідної справи за часів Російської імперії (1884 – 1917); II період – організації на базі результатів дослідної справи системи розповсюдження досягнень аграрної науки за радянської доби (1918 – 1990), III період – організації сільськогосподарської дорадчої діяльності за роки незалежності України (1991 – 2018). Дослідження цих періодів є інформативними, а тому сприяють сучасному осмисленню еволюції становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні.

Дисертація ґрунтується на багатоаспектній джерельній базі: проаналізовано 250 джерел, серед яких архівні матеріали, наукові праці вчених, матеріали фондів тощо. Чітко визначено науковий апарат, а саме: актуальність дослідження, проблему, тему, об'єкт, предмет, мету, завдання, методи. Відповідно до поставлених завдань розкрито наукову новизну, практичне значення здобутих результатів. Викладені в дисертації наукові положення, теоретичні та практичні висновки є достовірними та належним чином обґрунтованими.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Уперше досліджено систему сільськогосподарського дорадництва в Україні з позицій науково-історичних засад та передумов її становлення і розвитку; проаналізовано науково-організаційні основи систем розповсюдження сільськогосподарських знань як елементів суспільної агрономії на межі XIX і XX століть в окремих країнах світу та на території сучасної України; запропоновано періодизацію процесів становлення і розвитку науково-

організаційних основ сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні; визначено основні суспільно-політичні та економічні чинники, роль і значення державних органів управління, наукових установ НААН та ВНЗ аграрної освіти для розвитку сільськогосподарського дорадництва.

Встановлено, що сільськогосподарська дослідна справа як природознавча дисципліна, теоретичну основу якої формують результати фундаментальних і прикладних наукових досліджень, стала науковою основою системи поширення сільськогосподарських знань та сільськогосподарської дорадчої діяльності. Запропоновано авторське бачення шляхів розбудови науково-освітньої моделі розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні.

За результатами дисертації опубліковано 14 наукових праць (із них 13 одноосібних), а саме: 6 статей у виданнях, визнаних МОН України фаховими з історичних наук, у т.ч. 1 публікація в електронному виданні, а також 2 публікації в іноземних наукових виданнях, 4 публікації в збірниках матеріалів наукових конференцій і читань. Публікації відповідають змісту дисертації. В опублікованих працях відображено положення і висновки, систематизовані в роботі.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність. Дисертація складається зі вступу, 3-х розділів, висновків, списку використаних джерел (250 позицій), 9 додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, зв'язок роботи з науковими програмами, визначено мету, об'єкт, предмет, хронологічні межі дослідження та сформульовано завдання, розкрито методологічні основи роботи, вказано наукову новизну здобутих результатів та їх практичне значення, наведено відомості про апробацію результатів дисертації, зазначено публікації за темою дослідження та структуру роботи.

У першому розділі «Стан наукової розробки проблеми, джерельна база та методологічні основи дослідження» дисертантка висвітлила історіографію науково-організаційних основ становлення і розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні з часу утворення Полтавського дослідного поля до наших днів. Здобувач узагальнила результати аналізу архівних документів, опублікованих наукових праць і матеріалів ННСГБ НААН, офіційних документів органів державної влади, наукових і громадських організацій, архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Архіву Президії Національної академії наук. На основі комплексного вивчення історіографічної бази визначено основні складові та періоди еволюції сільськогосподарської дослідної справи на території сучасної України, шляхи

розвитку системи поширення сільськогосподарських знань та інформації. Дослідження є інформативним і сприяє сучасному осмисленню еволюції становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні.

Вивчення наукових праць відомих вчених кінця XIX – початку XX ст. дало змогу здійснити історико-ретроспективний погляд в минуле щодо організації сільськогосподарської дослідної справи, поширення сільськогосподарських знань та інформації за часів Російської імперії.

Зазначено, що дослідження процесів організації дослідної справи, систем поширення сільськогосподарських знань та інформації, сільськогосподарського дорадництва здійснювалося з використанням загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціально-історичних методів. Методологічні підходи та принципи історичного пошуку сприяли комплексному дослідженню проблеми.

У другому розділі «Передумови становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності» розкрито внесок вчених-природознавців у розвиток систем поширення сільськогосподарських знань. Доведено, що сільськогосподарська дослідна справа як природознавча дисципліна, теоретичну основу якої формують результати фундаментальних і прикладних наукових досліджень, є науковим підґрунтям становлення і розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності. Висвітлено передумови, основні етапи розвитку та сучасний стан агроконсалтингової діяльності в США, Канаді, Великобританії, Німеччині та Польщі. Розглянуто чотири етапи розвитку консалтингу у світі. Проаналізовано 5 основних моделей розвитку консалтингової діяльності в країнах світу: державну університетську, державну міністерську, приватну, громадську, змішану.

Висвітлено віхи становлення й розвитку дослідної справи та поширення сільськогосподарських знань на території сучасної України за часів Російської імперії на прикладах Сумського та Одеського дослідних полів, внесок видатних учених В. І. Сазанова та В. Г. Ротмістрова в організацію дослідної справи. Доведено, що, незважаючи на відмінності в напрямках і методах польових досліджень Сумського й Одеського дослідних полів, викликаних різними ґрунтово-кліматичними умовами, сутність методів поширення сільськогосподарських знань однакова – за рахунок розширення кількості та площ дослідних полів (колективних дослідів) на поміщицьких та селянських земельних ділянках.

Обґрунтовано, що за радянської доби (1918 – 1990 рр.) аграрною наукою здійснена багатопланова робота з наукового забезпечення сільськогосподарського виробництва, розвинута сільськогосподарська дослідна справа, належного

наукового рівня досягла система підвищення рівня знань сільськогосподарських працівників, система поширення науково-технічної інформації. Негативний вплив на розвиток аграрної науки мала надмірна марксистсько-ленінська ідеологізація в суспільстві, що часто ставала причиною змін організаційно-правових форм, упереджених оцінок досягнень у науковій сфері.

Окрім того, висвітлено питання становлення процесів розповсюдження сільськогосподарських знань на західноукраїнських землях у 30-х роках ХХ ст. на прикладі діяльності Крайового товариства «Сільський господар». Доведено, що запроваджена в 30-х роках ХХ ст. в Західній Україні вченим та громадським діячем Є. Храпливим теорія суспільної агрономії, складовими якої є хліборобське навчання молоді, наукові знання та новітні системи їх поширення, є основою успішного розвитку селянських господарств краю.

У третьому розділі «Науково-організаційні та правові аспекти розбудови сільськогосподарського дорадництва в незалежній Україні (1991 – 2018 рр.)» встановлено, що державою, аграрною наукою та освітою, громадськими організаціями аграрного профілю було створене правове поле системи сільськогосподарського дорадництва для повноцінного функціонування сільськогосподарських дорадчих служб різних організаційно-правових форм (громадських організацій, товариств з обмеженою відповідальністю, інших форм господарських товариств). Основою правового поля став Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність», прийнятий Верховною Радою України у 2004 р., та підзаконні акти на його виконання.

У результаті аналізу розвитку науково-організаційних основ сільськогосподарського дорадництва в незалежній Україні висвітлено науково-організаційні аспекти діяльності сільськогосподарських дорадчих служб, зміст державної підтримки сільськогосподарської дорадчої діяльності, вплив аграрної науки та освіти на розвиток дорадництва.

Проаналізовано діяльність Мінагрополітики України, науковців і освітян, громадських організацій аграрного профілю з розвитку сільськогосподарського дорадництва. Висвітлено роль створеної у 2003 р. Всеукраїнської громадської організації «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України», яка стала штабом організації сільськогосподарського дорадництва в Україні.

Схарактеризовано роль аграрної науки і освіти, зокрема регіональних центрів наукового забезпечення агропромислового виробництва, у формуванні методології сільськогосподарської дорадчої діяльності, у розбудові основ технологічного дорадництва, у підготовці дорадників та експертів-дорадників,

фахівців сільського господарства на базі науково-дослідних установ УААН та аграрних університетів.

Доведено, що спільними зусиллями науковці та освітяни заклали науково-організаційні основи розвитку сучасного сільськогосподарського дорадництва. Запропоновано основні напрями подальшого розвитку та перспективна організаційна модель сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні.

Зауваження та дискусійні положення. Позитивно оцінюючи в цілому дисертацію О. І. Белової, її актуальність, наукову новизну та практичне значення здобутих результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази, уважаємо за доцільне зазначити окремі дискусійні моменти та висловити зауваження рекомендаційного характеру.

1. Варто було б більш повно обґрунтувати наукову новизну та актуальність дослідження з огляду на сучасний стан розвитку аграрної науки загалом, і передусім дослідної справи та завдань інноваційного розвитку сільського господарства, що зазначені в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС.

2. У підрозділі 3.1 «Розбудова правових основ сільськогосподарського дорадництва» бажано було б порівняти зміст нормативно-правових актів України з сільськогосподарського дорадництва з аналогічними актами країн із розвинутою ринковою економікою, наприклад Польщі.

3. В окремих випадках хронологічні та географічні межі дослідження не співпадають із межами, означеними темою дисертації.

4. У тексті наукової роботи подекуди трапляються стилістичні огріхи, зумовлені перевантаженням викладу складними мовними конструкціями, що негативно впливає на послідовність викладу авторської думки.

Проте зазначені зауваження мають рекомендаційний характер, не впливають на загальний теоретичний рівень і не знижують загалом позитивної оцінки дисертації О. І. Белової. Здобуті результати є науково обґрунтованими та забезпечують вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному висвітленні науково-організаційних основ становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні. Наукова новизна та практичне значення дисертації є актуальними. Результати дослідження можуть бути використані здобувачем у подальшій науковій роботі.

Загальний висновок про дисертацію, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України. Дисертація О. І. Белової є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному рівні. Науково обґрунтовані здобуті результати

забезпечують вирішення наукового завдання – здійснення цілісного науково-історичного аналізу науково-організаційних основ становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні (80-ті роки ХІХ – початок ХХІ століть).

Логічні та виважені висновки наукової роботи базуються на узагальненні та критичному підході до опрацювання значного масиву різних джерел. Цінність і новизна дисертації полягає в тому, що вона є насправді першим комплексним дослідженням передумов, еволюції становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні.

Дисертація «Науково-організаційні основи становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні (80-ті роки ХІХ – початок ХХІ століть)» відповідає вимогам, передбаченим пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, паспорту спеціальності «Історія науки й техніки» за напрямками «Періодизація історії науки», «Закономірності та механізм розвитку науки, чинники, що впливають на цей процес», а її автор Белова Ольга Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Загальний висновок. Аналіз дисертації, автореферату та публікацій автора дає змогу стверджувати, що дослідження «Науково-організаційні основи становлення та розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні (80-ті роки ХІХ – початок ХХІ століть) є завершеним, цілісним, самостійним; має наукову новизну та практичне значення, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та паспорту спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки, а її автор – Белова Ольга Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор,
ректор Глухівського національного
педагогічного університету
імені Олександра Довженка МОН України

О. І. Курок

Підпис засвідчує
Г.В. Шаєнкова